
ЗМІСТ

Вступ	3	C.....	92
Передмова	5	D	165
A.....	34	E.....	184
B.....	77	F.....	216

ВСТУП

Латинські наукові назви рослин і фундаментальна система ботанічної термінології становлять одну з концептуальних основ сучасної біологічної класифікації. Саме латинська й частково давньогрецька мова, завдяки своїй морфологічній стабільності, семантичній точності та історичній тягlostі, забезпечують універсальну платформу для фіксації таксонів і опису їхніх діагностичних ознак у світовій науковій практиці.

Незважаючи на трансформацію лінгвістичних парадигм, латинська номенклатура зберігає незмінний статус міжнародного стандарту, що гарантує однозначність і відтворюваність ботанічних назв незалежно від мовних та культурних контекстів.

Пропонований словник спрямований на систематизацію латинських назв рослин, що трапляються у фармако- і фітотерапії, флористичних описах, діагнозах видів і таксономічних дослідженнях. В основу видання покладено принципи Міжнародного кодексу номенклатури водоростей, грибів і рослин (International Code of Nomenclature for Algae, Fungi, and Plants), або Мадридського кодексу (Madrid Code), прийнятого на XX Міжнародному ботанічному конгресі в м. Мадрид (Іспанія) у липні 2024 р. (вийшов друком у 2025 р.), який замінив попередній – Шеньчженський кодекс 2018 р., що регламентує порядок утворення і графічного оформлення латинських наукових назв.

До реєстру включено традиційні терміни класичної ботаніки та неолатинізму. Особливістю пропонованого словника є подання реєстрового слова – родової назви латинською мовою із зазначенням словникової форми, що містить усю необхідну граматичну інформацію про цю назву: род, число, відміну, відмінок, змінність/незмінність. Також подано словникові форми інших таксонів, що спрямовано на систематизацію, полегшення розуміння їхньої граматичної форми та грамотного й усвідомленого використання в писемному або усному мовленні.

З огляду на те, що натепер відсутні українські відповідники латинських назв багатьох ендемічних рослин, які ростуть у Південній і Північній Америці, Австралії, Африці, Близькому й Далекому Сході, азійських країнах, автори взяли на себе сміливість запропонувати можливі вітчизняні назви-кальки, максимально орієнтовані на латинські.

Автори також вважали за потрібне позбавитися надмірної кількості українських синонімічних, зокрема, діалектних і застарілих назв. Натомість пропонуються сучасні морфологічні й орфографічні варіанти. Такий підхід сприятиме подальшому розвитку, стандартизації та впорядкуванню національної термінології.

Сподіваємося, що це видання стане корисним інструментом для здобувачів освіти різних спеціальностей, прямо або опосередковано дотичних до біологічної термінології, викладачів закладів освіти, дослідників, а також широкого кола осіб, які прагнуть опанувати нормативні латинські терміни, що відповідають сучасним міжнародним стандартам, працюють із ботанічними текстами, або цікавляться латинськими назвами рослин, водоростей і грибів.

Автори щиро вдячні рецензентам за цінні зауваження та рекомендації, які сприяли поліпшенню якості пропонованого видання.

ПЕРЕДМОВА

Для впорядкування знань про довкілля людина здавна використовувала назви, які допомагали позначати й розрізняти різні об'єкти, предмети, явища. Завдяки назвам інформацію можна було фіксувати, систематизувати, зберігати, уточнювати, передавати. Коли йдеться про рослини, їхні назви та інформація, у них закладена, надзвичайно важлива, адже через величезну кількість видів рослин їх класифікація та позначення є надскладним завданням. Народні або національні загальні назви, насамперед, лікарських, сільськогосподарських, городніх чи декоративних культур, які використовують у повсякденному житті, є зручними та звичними для носіїв певної мови, але мають суттєвий недолік – вони не є універсальними і цілком закономірно, що назва однієї й тієї ж рослини може змінюватися залежно від мови, країни або навіть окремого регіону із притаманним йому діалектом.

Наприклад, у вітчизняних етнографічних джерелах зафіксовано декілька назв лікарської рослини *Inula helenium* (оман великий) – «дивосил», «старівник», «старий хліб», «велике зілля», які здавна використовували в різних карпатських регіонах, а на Закарпатті ця рослина відома як «болячковий корінь». У французів для позначення *Inula helenium* використовують назви *Grande aunée*, *Inule hélénine*, *Inule hélénière*, *Inule aunée*, *Aunée officinale*, *Énule campagne*, *Hélénaire*, *Lionne*, *Aster de chiens*, *Oeil de cheval*, *Quinquina indigène*, *Panacée de Chiron*, а в англійській мові – *elecampane*.

Artemisia vulgaris (полин звичайний) українською називається «чорнобиль», «бильник», «билиця». В англійській мові існує низка синонімічних загальних назв, як-от: *mugwort*, *Chrysanthemum weed*, *Cingulum Sancti Johannis*, *Common wormwood*. Французькою ця рослина називається *Armoise*, *Armoise citronnelle*, іспанською – *ajenjo*, *altamis*, *altamisa*, німецькою – *Beifußkraut*, італійською – *altamiza*, *amarella*,

китайською – *beiai*, японською – *тоха*, в аюрведичних текстах трапляється назва *Nagadamani*. В Англії латаття біле (ботанічна назва – *Nymphaea alba*) має 15 загальноприйнятих назв, а кількість поширених французьких, німецьких і голландських назв цієї рослини – понад 200.

Закономірно, що таке розмаїття національних і діалектних назв а ргіогі не забезпечує взаєморозуміння між науковцями з різних країн, тому в ботаніці усталена міжнародна система наукових назв, основою якої є латинська мова. Використання латинських назв дає змогу недвозначно зрозуміти, про яку рослину йдеться, безпомилково ідентифікувати цю рослину, її родову і видову приналежність, а також інші важливі характеристики, необхідні для наукового вжитку.

Сучасна біологічна номенклатура об'єднує систему таксонів – наукових назв для позначення груп організмів, пов'язаних тим чи іншим ступенем спорідненості. З метою уніфікації номенклатурних найменувань видаються спеціальні кодекси біологічної номенклатури: Міжнародний кодекс номенклатури водоростей, грибів та рослин (International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants – ICN/ICNafp); Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури (International Code of Zoological Nomenclature – ICZN); Міжнародний кодекс номенклатури прокаріотів (International Code of Nomenclature of Prokaryotes – ICNP); Міжнародний кодекс класифікації та номенклатури вірусів (International Code of Virus Classification and Nomenclature – ICVCN); Міжнародний кодекс номенклатури культурних рослин (International Code of Nomenclature for Cultivated Plants – ICNCP).

Ці кодекси вимагають, щоб наукові назви були латинськими і підпорядковувалися правилам латинської граматики, закріплюючи тим самим за латиною статус професійної мови вчених-біологів усього світу. Незважаючи на те, що протягом останніх років, наприклад, починаючи з 2012 р. в ICNafp паралельно допускаються англійські назви, а згідно з міжнародними правилами ICNCP, назви сортів рослин, введені після 1959 р., повинні бути сучасною мовою, тобто не повинні бути латинськими або латинізованими, як це часто траплялося в минулому, латина міцно тримає свої позиції в царині біології і в ботаніці зокрема.

«Батьком ботаніки» часто називають давньогрецького філософа Теофраста (Theophrastus, бл. 370 р. до н.е. – бл. 285 р. до н. е), який був учнем Платона і Арістотеля, наступником якого він згодом став у Лікеї. Саме Теофраст упродовж 36 років очолював Перипатетичну школу, яка процвітала впродовж цього тривалого періоду.

Теофраст – автор двох праць, перекладених у Середньовіччі з давньогрецької латиною, – «Історія рослин» (“Historia plantarum”) і «Про причини рослин» (“De causis plantarum”).

Статуя Теофраста, яка знаходиться в Ботанічному саду м. Палермо (Італія)

Джерело: <https://u.to/mG52Ig>

“Historia plantarum” складається з 10 книг. Унікальність цієї праці в тому, що в ній дано опис і здійснено першу класифікацію рослин. У “Historia plantarum” вже є такі назви рослин, що дійшли до нас, як “malus”, “myrtus”, “cupressus”, “abies”, “quercus”, “pinus”, “punica”, “vitis”, “tilia”, “fagus”, “platanus”,

“taxus”, “alnus”, “portulaca”, “hedera”, “ulmus”, “pyrus”, “celastrus”, “sinapis”, “triticum”, “capparis”, “castanea”, “prunus”, “laurus”, “populus”, “ilex”, “thymus”, “lotus”, “myrtus”, “picea”, “beta”, «olea”.

Теофраст розрізняв дикі і культурні, «чоловічі» і «жіночі», вічнозелені і листопадні, плодоносні і неплідні, квітучі і неквітучі рослини. Він дав «дефініції» кореня, стебла, стовбура, гілки, плоду; виокремлював однорічні, дворічні й багаторічні рослини; зробив спробу описати ендемічні види рослин.

“Historia plantarum” Теофраста, видання 1644 р.

Джерело: <https://u.to/Vj12Ig>

“De causis plantarum” містить 6 книг. У першій і другій книгах розглянуто проростання, розмноження, цвітіння та плодоношення рослин, а також вплив клімату на рослини. У третій і четвертій книгах йдеться про вирощування та догляд.

П'ята і шоста книги присвячені хворобам рослин, причинам їх загибелі, а також особливостям смаків і запахів рослин. Власне,

Теофраст започаткував вивчення фізіології рослин, яка відродилася лише через понад два тисячоліття.

Другим за важливістю класичним джерелом сучасної ботанічної термінології і фармакологічним спрямуванням, є твір Діоскорида (Pedanius Dioscorides, бл. 40 р. – бл. 90 р.), відомий у латинському перекладі як “De materia medica” (бл. 77 р.). “De materia medica” безперервно передавалася грецькою та арабською мовами і лише в Середньовіччі цей твір був перекладений латиною.

Уривок з арабського видання “De materia medica” Діоскорида

Джерело: <https://surl.li/qwrjgd>

Відомо, що Діоскорид був військовим хірургом за часів імператора Нерона. Участь у військових кампаніях дала йому змогу вивчати особливості, розповсюдження і лікувальні властивості багатьох рослинних, тваринних, мінеральних і деяких інших засобів.

Діоскорид залишив опис близько 600 рослин, серед яких *Colchicum*, *Equisetum*, *Hypericum*, *Allium*, *Origanum*, *Mentha piperita*, *Achillea*, *Artemisia*, *Ruta*, *Urtica*, *Daucus*, *Juniperus*, *Thymus*, *Pinus*, *Prunus*, *Quercus*, *Cannabis* etc. Важливо, що Діоскорид, який зібрав значний обсяг відомої на той час інформації, систематизував її не в алфавітному порядку, як було прийнято

в ті часи, а за терапевтичним впливом. Опис кожної рослини та лікарської речовини був докладним. Він містив назви рослин, синоніми та ілюстрації; довідки рослин і ботанічні описи. Було схарактеризовано властивості, дію та застосування лікарського засобу; побічні ефекти, якщо такі були; рекомендації щодо застосування та дозування; вказівки щодо збирання, приготування та зберігання трав або ліків. Діоскорид залишався авторитетом у царині середземноморської фармакотерапії практично до кінця XIX ст.

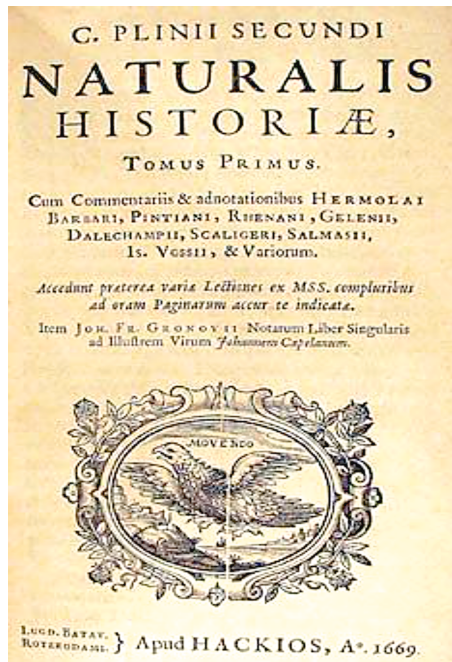
Праця давньоримського військового і політичного діяча, натураліста, письменника-енциклопедиста Плінія Старшого (Plinius Secundus, між 22 і 24 рр. – 24 або 25 серпня 79 р.) «Природнича історія» (“Naturalis Historia”), що складається з 37 книг і охоплює географію, зоологію, мінералогію, садівництво та ботаніку, є одним із античних джерел, які дійшли до нас і дають нам уявлення про тогочасні знання в цих галузях.

Значна частина “Naturalis Historia” присвячена рослинам. Відомості із садівництва й ботаніки переважно представлені в книгах XII–XXVII, де Пліній описує дерева, сільськогосподарські культури та лікарські трави. У Плінія є згадки про такі дерева як Acer, Buxus, Ulmus, Alnus, Fraxinus, Quercus, Sorbus, Cupressus, Populus, Aesculus, Platanus, Juglans (у сучасній орфографії Juglans), Castanea, Laburnum, Fagus, Picea, Ilex, Larix, Salix, Abies, Pinaster (у значенні сосна, на сучасному етапі використовується як видова назва сосни приморської – Pinus pinaster), Cerasus, Betula, Laurus, Myrthus, а також про культурні та плодові дерева – Malus (яблуна), Pirus (груша), Prunus (слива), Ficus, Punica, Olea, Amygdalus, Ceratonia, опис яких дано в книгах XIV–XVII. Особливого значення Пліній надавав виноградній лозі Vitis vinifera, оскільки виноробство було важливою частиною економіки Римської імперії.

У книзі XVIII (коректно – XIX) – Пліній розглядає сільськогосподарські культури: зернові, які становили основу харчування населення Римської імперії – Triticum (пшениця), Hordeum (ячмінь), Secale (жито), Panicum (просо), Faba (боби), Lens (сочевиця), Cicer (нут), а в книгах XIX–XX – овочі й городні рослини, як-от: Brassica (капуста), Cera (цибуля), Allium (часник),

Anethum (кріп), Apium (селера), Petroselinum (петрушка), Cucumis (огірок), Raphanus (редька), Asparagus (спаржа), Beta (буряк), Coriandrum (коріандр), Lactuca (латук) Cucurbita (кабак), Foeniculum (фенхель).

Найбільший ботанічний інтерес становлять книги XX–XXVII, у яких описано численні рослини, які можна використовувати з лікувальною метою: Mentha (м'ята), Mentha pulegium (болотна м'ята), Hedera (плющ), Ruta (рута), Pastinaca (пастернак) Rosmarinum (розмарин), Hibiscus (гібіскус), Thymus (чебрець), Artemisia (полин), Plantago (подорожник), Origanum (материнка), Papaver (мак), Betonica (бетоніка), Urtica (кропива), Salvia (шавлія). Про шавлію, яку в Античності високо цінували за її цілющі властивості, Пліній написав знамениту фразу: "Cur moriatur homo cui salvia crescit in horto?" («Як може померти людина, в саду якої росте шавлія?»).

“Naturalis Historia” Плінія Старшого

Джерело: <https://u.to/ypJ2Ig>